

OILAVIY BIZNES MOLIYASINING XORIJ TAJRIBALARI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11401558>

Toshpo‘latov Murodulla Sobirjon o‘g‘li
O‘zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi

So‘nggi yillarda dunyo bo‘ylab oilaviy biznesni rivojlantirish borasida nafaqat tadqiqotchilar tomonidan, balki yirik tashkilotlar tomonidan ham tadqiqotlar olib borilmoqda. Ayniqsa, pandemiya davrida oilaviy biznesni saqlab qolish va faoliyatini samarali tashkil etish bo‘yicha tadqiqotlarning ahamiyati oshdi. Xususan, har yili AQShda Family Enterprise USA (FEUSA) tashkiloti oilaviy biznesga qanday muammolar ta‘sir qilishini o‘rganish uchun oilaviy kompaniyalarda so‘rovnoma o‘tkazadi. “2021-yil 6-yanvardan 2021-yil 31-martgacha o‘tkazilgan so‘nggi FEUSA so‘rovida AQShning 11 shtatidan vakillar bo‘lgan 172 nafar AQSH oilaviy biznes yetakchilari koronavirus tarqalishidan keyin kompaniyalar duch kelgan to‘siqlar, shuningdek, oilaning taraqqiyoti haqida o‘z fikrlarini bildirishgan. Xususan, 2020-yilda oilaviy biznes subyektlarining 58 foizida daromadlar pasaygan, 42 foizda esa o‘sgan. Biznes egalari sanoat sharoitlari, iqtisodiy noaniqlik, hukumat qoidalari, malakali ishchilarni topish va Covid-19 pandemiyasi daromad, muvaffaqiyat va o‘shishning o‘zgarishiga ta‘sir qiluvchi eng katta omillar ekanligi ta‘kidlangan. Pandemiya davrida oilaviy biznesni samarali boshqarish uchun ularning 27 foizi xodimlarni saqlab qoldi, 18 foiz kompaniyalar esa masofaviy ishlash orqali xodimlarni himoya qildi. Kompaniyalarning 16 foizi o‘z xarajatlarini qisqartirdi va 5 foizi mahsulot yoki xizmat ko‘rsatish liniyasini o‘zgartirdi. 8 foiz kompaniyalar esa o‘z xodimlarini qisqartirgan va 1 foiz kompaniyalar o‘z biznesini tugatgan” [13].

Oilaviy biznes bo‘yicha mamlakatlar indeksi kompaniyaning tashkiliy-huquqiy shakli va boshqaruv funksiyalarida oila a‘zolari qanchalik darajada ishtirok etishidan qat‘iy nazar asosiy e‘tiborni aksiyalar nazorat paketi bir oilaga tegishli bo‘lgan kompaniyalar faoliyatiga qaratadi. Mazkur indeks oilaviy biznesni olti xil yo‘nalishda baholaydi: soliq; mehnat xarajatlari, mahsuldorlik va inson kapitali; tartibga solish; moliyalashtirish; infratuzilma va institutlar hamda energiya. 2018-

yilgi hisobotdan boshlab oilaviy biznes uchun mamlakatlar indeksi 21 mamlakatni qamrab oldi. Har bir mamlakat uchun reyting ko'p bosqichli jarayonda hisoblanadi. Yuqorida belgilangan olti yo'nalishning har biri bo'yicha tegishli ko'rsatkichlar aniqlanadi. Ushbu ko'rsatkichlar uchun ball qiymatlari har bir yo'nalish uchun reytingni ishlab chiqish uchun jamlanadi. Keyin olti yo'nalishlar umumiy indeks qiymatini yaratish uchun jamlanadi. Quyida oilaviy biznes bo'yicha mamlakatlar indeksini tahlil qilib o'tamiz (1-jadval).

1-jadval

Oilaviy biznes bo'yicha mamlakatlar indeksi [12]

Mamlakat nomi	2020-yil natijalari	2020-yil egallagan o'rni	2018-yil natijalari	2018-yil egallagan o'rni
AQSh	64,19	1	64,15	2
Buyuk Britaniya	61,33	2	65,93	1
Gollandiya	61,00	3	63,90	3
Kanada	60,49	4	62,76	4
Daniya	60,42	5	59,36	7
Shveytsariya	60,25	6	61,55	5
Shvetsiya	58,63	7	60,54	6
Irlandiya	58,48	8	57,53	9
Avstriya	57,58	9	56,61	10
Finlandiya	57,13	10	58,40	8
Chexiya	56,38	11	55,92	11
Polsha	51,97	12	53,39	12
Belgiya	51,94	13	51,89	13
Vengriya	50,83	14	50,39	15
Portugaliya	50,11	15	48,73	16
Slovakiya	49,65	16	48,63	17
Germaniya	49,36	17	50,97	14
Fransiya	46,17	18	45,84	20
Ispaniya	45,25	19	45,92	19
Yaponiya	45,18	20	47,78	18
Italiya	37,88	21	37,76	21

1-jadval ma'lumotlariga e'tibor qaratsak, 2020-yil yakunlari bo'yicha mazkur indeksda AQSh yetakchilik qilayotgan bo'lsa, 2018-yilda Buyuk Britaniya

boshchilik qilgan. 2020-yil yakunlariga ko'ra mazkur indeksda top-10 mamlakatlarga AQShdan tashqari Buyuk Britaniya, Gollandiya, Kanada, Daniya, Shveysariya, Shvetsiya, Irlandiya, Avstriya, Finlandiya davlatlari kirgan. Umumiy olganda dunyo bo'ylab 1-jadvalda keltirilgan 21 davlatda boshqa davlatlarga qaraganda oilaviy biznes yuritish ommalashgan va buning uchun qulay shart-sharoitlar yaratilgan.

“Oilaviy biznes jahon iqtisodiyotida asosiy kuch hisoblanadi. Oila firmalari instituti ma'lumotlariga ko'ra, ular jahon yalpi ichki mahsulotining 70% dan ortig'ini yaratadilar. Shunga qaramay, ular boshqa kompaniyalardan ajralib turadigan bir qator xususiyatlarga ega. Bu xususiyatlar oila egalarining biznes ustidan nazoratni saqlab qolish istagini, kompaniyani uzoq umr ko'rishni (kelajak avlodlar uchun saqlab qolish uchun meros sifatida) boshqarishga urg'u berishni o'z ichiga oladi. Bunga yaqqol misol tariqasida “Samsung” korporatsiyasini olishimiz mumkin. Ko'pchilik amerikaliklar Samsung haqida o'ylashganda, ko'zlariga Galaxy mobil telefonlari va planshetlarini ishlab chiqaradigan ulkan Osiyo kompaniyasi keladi. Ko'pchilik Samsungni Google, Apple yoki Microsoft kabi Amerika texnologiya gigantlariga o'xshatadi va kompaniya ochiq va yollangan rahbarlar tomonidan boshqariladi deb taxmin qiladi. Kompaniya ommaviy ravishda sotilgan bo'lsa-da, u Amerika kompaniyasi kabi boshqarilmaydi. Samsung aslida tashkil topganidan beri oilaviy biznes bo'lib, uning rahbari 1938-yildan beri korporatsiya asoschisining bevosita avlodi hisoblanadi. Bu juda qiziqarli biznes amaliyotlariga olib keldi va o'zining vatani Janubiy Koreyaga sezilarli madaniy ta'sir ko'rsatdi”[7].

Byung-chul Li Samsung kompaniyasini kichik shaharchada boshlagan, asosan baliq va boshqa mahsulotlar savdosi bilan shug'ullangan. Kompaniya muvaffaqiyatli bo'ldi va nafaqat sotish, balki sotib olish orqali ham o'sdi. Samsung guruhi oxir-oqibat qurilish, sug'urta, shakarni qayta ishlash, jun tegirmonlari va boshqalar kabi ko'plab sohalardagi kompaniyalarga ega bo'ladi. Bugungi kunda "Samsung" qiymati 347 milliard dollardan ortiq bo'lgan ko'p millatli konglomeratni anglatadi. Ularning ba'zi yirik xoldinglari dunyodagi eng yiriklari qatoriga kiradi:

- Samsung Electronics – mobil qurilmalar va protsessor ishlab chiqarish;
- Samsung Heavy Industries – dunyodagi eng yirik kema quruvchilardan biri;
- Samsung C&T – dunyodagi eng yirik qurilish kompaniyalaridan biri;
- Samsung hayot sug‘urtasi;
- Cheil Worldwide – Reklama agentligi.

Samsung o‘zining butun tarixi davomida doimo Li oilasining a‘zosi tomonidan boshqarilgan. Misol uchun, BC Li o‘tgandan so‘ng, uning o‘g‘li KH Li Samsung guruhining rahbari va raisi bo‘ldi. Ushbu amaliyot Janubiy Koreya fuqarolari meros solig‘ini to‘lamasdan aktivlarni (masalan, kompaniya aksiyalarini) oddiygina o‘tkaza olmasligi sababli ham qiziqarlidir. Mamlakat haqiqatda dunyodagi eng yuqori ko‘chmas mulk solig‘iga ega, bu 250 million dollardan ortiq bo‘lgan mulklarning 50 foizini tashkil qiladi. Bu, shubhasiz, o‘z kompaniyalarini nazorat qilishni xohlaydigan milliarder oilalar uchun muammo. Lilar oilasining boyligi 40 milliard dollardan oshadi. Ular Janubiy Koreya jamoatchiligining yordami hamda ijodiy buxgalteriya strategiyalari orqali Samsungni oilada saqlab qolishda muvaffaqiyat qozonishdi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Renewables 2020 Global Status Report. www.fs-unep-centre.org ma’lumotlari asosida tuzildi.
2. Jumaniyazov Inomjon To‘rayevich. (2024). ESG IN SOVEREIGN WEALTH FUND INVESTMENTS. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 41(2), 117–124.
3. ZM Shaikh, S Ramadass, B Prakash, JI Turayevich [Data-Driven Decision Making in Stock Portfolio Management: LSTM and Monte Carlo Simulation in Action](#)- Fluctuation and Noise Letters, 2023
4. Jumaniyazov, I., & Vohidova, R. (2023). Davlat byudjeti mablag‘laridan foydalanishda moliyaviy nazoratni kuchaytirish yo‘llari. Science and Education, 4(6), 881–887.
5. Jia, X., Cui, Y., Patro, R., Venkatachalam, S., Kanday, R. & Turayevich, J. (2023). Application of fractional-order nonlinear equations in coordinated control of multi-agent systems. Nonlinear Engineering, 12(1), 20220335. <https://doi.org/10.1515/nleng-2022-0335>
6. Nazarbaevich A. A., To‘raevich J. I., Qilichbayevich S. M. Gulomov Ibrokhim Rustam ugli.(2024). Development Of China’s Sovereign Wealth Funds. Wire Insights: Journal of Innovation Insights, 2 (1), 1–8.
7. Sovereign wealth funds of the Republic of Uzbekistan in the post-pandemic period. (2023). Pedagogical Cluster-Journal of Pedagogical Developments, 1(2), 355-372.
8. Mirza Qilichbayevich Sabirov, Ibrokhim Rustam ugli Gulomov, Inomjon To‘raevich Jumaniyazov, & Aybek Nazarbaevich Abdullaev. (2023). Relevance and Application of Compulsory Health Insurance in Republic of Uzbekistan. Journal of Intellectual Property and Human Rights, 2(11), 71–76.

9. Aybek Nazarbaevich Abdullaev, Shavkat Bayramovich Babaev, Mirza Qilichbayevich Sabirov, & Inomjon To'raevich Jumaniyazov. (2024). TAX RELATIONS IN BUSINESS ENTITIES PROVIDING NON-STATE EDUCATIONAL SERVICES. American Journal of Interdisciplinary Research and Development, 25, 123–134.

10. Aybek Nazarbaevich Abdullaev, Inomjon To'raevich Jumaniyazov, Shavkat Bayramovich Babaev, & Mirza Qilichbayevich Sabirov. (2024). PROSPECTS OF ORGANIZING RENTAL OPERATIONS IN NON-GOVERNMENT EDUCATIONAL ORGANIZATIONS ON THE BASIS OF INTERNATIONAL STANDARDS OF FINANCIAL REPORTING. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 12(2), 104–114.

11. Shavkat Bayramovich Babaev, Aybek Nazarbaevich Abdullaev, Mirza Qilichbayevich Sabirov, & Inomjon To'raevich Jumaniyazov. (2024). SOME ISSUES OF THE DEVELOPMENT OF BANKING INNOVATIONS IN THE COMMERCIAL BANKS OF UZBEKISTAN. Academia Repository, 5(03), 31–37.

12. Country Index for Family Businesses, Competitiveness ranking, 8th edition summary. // Foundation for Family Businesses, Stiftung Familienunternehmen, Munich 2021. – page 3.

<https://www.myefbc.com/family-business-statistics/> - Enterprise & Family Business Council rasmiy veb-sayti ma'lumotlari

